

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА

УДК 378.047

ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ НАВЧАННЯ

Вайнола Р.Х., Неїжапа Л.С.

У статті проаналізовано поняття “професійне самовизначення”, “професійне самовизначення майбутніх соціальних педагогів”. Розглянуто основні проблеми у професійному самовизначенні майбутніх фахівців соціальної сфери на початковому етапі навчання. Визначено критерії, показники, рівні професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів, та стан сформованості цих показників. Окреслено умови та форми роботи із забезпечення професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів у системі навчально-виховної роботи університету.

Ключові слова: професійне самовизначення майбутніх соціальних педагогів, критерії та показники, форми роботи, умови педагогічного забезпечення.

В статье проанализированы понятия “профессиональное самоопределение”, “профессиональное самоопределение будущих социальных педагогов”. Рассмотрены основные проблемы в профессиональном самоопределении будущих специалистов социальной сферы на начальном этапе обучения. Определены критерии, показатели, уровни профессионального самоопределения будущих социальных педагогов, и сформированность этих показателей. Обозначены условия и формы работы по обеспечению профессионального самоопределения будущих социальных педагогов в системе учебно-воспитательной работы университета.

Ключевые слова: профессиональное самоопределение будущих социальных педагогов, критерии и показатели, формы работы, условия педагогического обеспечения.

The concepts “professional self-determination” and “professional self-determination of future social pedagogues” are analyzed in the article. The authors consider the main problems that future specialists of social sphere encounter in their professional self-determination at the initial stage of education. The criteria, indices and levels of professional self-determination of future social pedagogues are determined and respective measurement results are presented. The article outlines conditions and forms of work carried out to ensure professional self-determination of future social pedagogues in the system of educational activities at the university.

Key words: professional self-determination of future social pedagogues, criteria and indices, forms of work, conditions for pedagogical support.

Сучасні соціально-економічні зміни, які відбуваються в освітній сфері та на ринку праці передбачають необхідність удосконалення змісту, форми і методів підготовки молоді до успішного професійного вибору й формування своєї перспективної професійної траєкторії. Здійснення зазначеного вибору вимагає цілеспрямованого процесу, метою якого є виявлення свого майбутнього призначення. Тому одним із

пріоритетних завдань системи освіти України на сьогодні є професійне самовизначення молоді, що і зумовило актуальність нашого дослідження. Серед проблем професійного самовизначення особливої значущості набуває аспект вибору професії соціального педагога, яка є порівняно новою в нашій державі, тому уявлення молоді про дану професію, її характеристики не завжди правильні.

У науковій літературі існують різні трактування поняття “професійне самовизначення”. Воно розглядається у контексті проблем формування особистості: як частина особистісного самовизначення (В.Сафін); як складова соціального і морального самовизначення; у зв'язку з життєвою історією особистості (І.Кон), як фактор формування особистості (Г.Костюк), як одна з форм соціалізації (О.Філіпов та Л.Кондратьєва). Проблему професійного самовизначення найчастіше пов'язують із проблемами розвитку самосвідомості (Т.Афанасьєва, І.Чеснокова), соціальної зрілості й визначення життєвої позиції (К.Абульханова-Славська, Л.Анциферова, І.Кон, А.Мудрик).

Дослідники проблем виховання студентської молоді зазначають, що вишівська система освіти повинна бути націлена на розвиток тих якостей та характеристик особистості, які допомагають її самовизначенню. Відповідно навчати студента як майбутнього фахівця самовизначатись, формувати потребу в самовизначенні є одним із завдань професійної підготовки.

У працях з проблеми нашого дослідження зазначається, що зміст професійного самовизначення на етапі професійного навчання детермінується орієнтуванням у вимогах майбутньої професії, формуванням відношення суб'єкта до себе як до представника певної професії (Ю.Поварьонков), уточненням особистісних сенсів майбутньої професійної діяльності, формуванням суб'єктивної моделі професіонала (А.Маркова).

Досліджуючи професійне самовизначення майбутніх учителів, Ф.Повшєдєна зазначає, що професійне самовизначення є складним, цілісним, особистісно орієнтованим процесом, який направлений на створення умов для формування індивідуальної позиції особистості, а також результат вибору і проектування власної професійної діяльності і самореалізація в ній. “Професійне самовизначення майбутнього педагога – процес складний і динамічний. На різних етапах підготовки до професійної діяльності він розвивається і змінюється. Багато що залежить від умов, у яких він протікає та від педагогічного управління ним зі сторони викладачів” [2, с. 77–78].

У контексті нашого дослідження важливою є праця російської вченої Ю.Єгорової, яка вивчала процес підготовки студентів до самовизначення в спеціалізації професійної діяльності соціального педагога. Вона зазначає, що “самовизначення майбутніх соціальних педагогів в спеціалізації їх діяльності – це процес і результат вибору студентами напряму діяльності на основі сукупності загальних і спеціальних знань, умінь і досвіду особистості” [1, с. 23]. Центральним стрижнем самовизначення є внутрішня готовність самостійно й усвідомлено реалізувати перспективи свого професійного й особистісного розвитку. Як суб'єкт самовизначення, студент здійснює самоосвіту, самопізнання і самореалізацію в діяльності, значущій для професійного майбутнього. Ефективність підготовки студентів до самовизначення в спеціалізації соціального педагога залежить від загальноосвітньої, психолого-педагогічної і наочно-профільної підготовки їх до самовизначення. Як бачимо, в ході даного дослідження студенти

визначаються із сферою соціально-педагогічної діяльності, в якій у майбутньому планують працювати.

Проаналізувавши ряд трактувань поняття “професійне самовизначення майбутніх фахівців”, ми розуміємо професійне самовизначення майбутніх соціальних педагогів як цілеспрямований процес вступу особистості в сферу майбутньої професійної діяльності через її включення в навчальну, виробничо-практичну і позанавчальну діяльність на основі самоаналізу, самопізнання та співставлення своїх можливостей з вимогами професії, результатом якого є усвідомлення себе як майбутнього професіонала.

Розвиток професійного самовизначення особистості проходить на основі її включення в певний вид діяльності. Для студентів основним видом діяльності є навчально-пізнавальна. Виходячи із цього, ми припускаємо, що якісні особливості професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів повинні бути пов'язані з особливостями навчально-виховного процесу, що здійснює домінуючий вплив на розвиток особистості в цілому й на формування її професійного самовизначення як майбутнього фахівця зокрема.

Для перевірки вищезазначеного припущення та для педагогічного забезпечення професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів у системі навчально-виховної роботи університету слід враховувати стан сформованості показників професійного самовизначення у майбутніх соціальних педагогів, на виявлення якого й був спрямований спеціально організований констатувальний експеримент. На даному етапі було проведено анкетування майбутніх соціальних педагогів, контент-аналіз змісту фахових дисциплін, програм практик, планів виховної роботи університетів та планів кураторів академічних груп студентів I курсу спеціальності “Соціальна педагогіка”.

Здійснення аналізу змісту забезпечення професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів у процесі вивчення фахових дисциплін, проходження професійно орієнтовної практики, у виховній роботі вищих навчальних закладів та аналізу анкет студентів дозволило нам виявити ряд проблем та прогалин:

- недостатня інформованість студентів про свою майбутню професію та слабкий прояв їх активності у різних формах роботи в університеті;
- нестійка професійна позиція студентів;
- поза увагою у змісті програм фахових дисциплін лишилися аспекти професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів;
- відсутність тем у змісті навчальних дисциплін, які б розглядали поняття “професійне самовизначення”, “професійне становлення” тощо;
- сприяння (підтримка) у професійному самовизначенні майбутніх соціальних педагогів не подане як завдання в жодній з проаналізованих програм фахових практик;
- плани виховної роботи університетів не містять окремої форми роботи, спрямованої на допомогу у професійному самовизначенні майбутнім соціальним педагогам;
- неналагоджена робота куратора з професійного самовизначення першокурсників.

Визначення недоліків у забезпеченні професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів у системі навчально-виховної роботи університету надало нам можливість здійснити аналіз стану сформованості показників професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів. Ми пропонуємо такі критерії професійного самовизначення

майбутніх соціальних педагогів: інформаційний, ціннісно-мотиваційний, емоційний, морально-вольовий, плануючий.

Для полегшення сприйняття ми подали визначену нами сукупність критеріїв та показників професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів у табл. 1.

Таблиця 1

Критерії та показники професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів

№	Критерії	Показники
1.	Інформаційний	Знання про: 1) майбутню професійну діяльність; 2) вимоги до особистості соціального педагога; 3) професійне самовизначення
2.	Ціннісно-мотиваційний	1. Наявність мотивації вибору даної професії 2. Інтерес до професійно орієнтованих дисциплін 3. Узгодження особистісних і професійних цінностей
3.	Плануючий	1. Наявність професійних намірів і планів 2. Визначення професійної мети, етапів її досягнення 3. Бачення резервних та альтернативних варіантів професійного зростання
4.	Емоційний	1. Задоволеність від здійсненого професійного вибору 2. Емоційне ставлення до обраної спеціальності 3. Ступінь задоволеності професійною підготовкою
5.	Морально-вольовий	1. Здатність до професійного зростання 2. Активність особистості в реалізації власної позиції 3. Прагнення до саморозвитку та самоосвіти

Визначення критеріїв і показників професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів дозволило нам запропонувати рівневу оцінку результатів. Нами введено термін "рівень сформованості показників професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів", під яким ми розуміємо постійність, яскравість, довготривалість прояву цих показників.

Для проведення експериментальної роботи, нами запропоновано таке звучання рівнів сформованості показників професійного самовизначення: стихійно-репродуктивний, реконструктивний, активно-перетворюючий. Виділення таких рівнів пов'язано з тим,

що нас, в першу чергу, цікавив не кінцевий результат, а процес розвитку професійного самовизначення першокурсників, ми намагалися у звучанні рівнів відобразити особистісні і професійні зміни, які відбуваються у студента, зокрема його уміння від повторення зразків професійної поведінки перейти до намагання втілити їх у життя.

Отже, нами було здійснено аналіз результатів педагогічного оцінювання рівня сформованості показників професійного самовизначення у майбутніх соціальних педагогів за п'ятьма критеріями. Дані, отримані в результаті застосування комплексу діагностичних методик узагальнено в змісті табл. 2.

Таблиця 2

Узагальнені дані розподілу респондентів за п'ятьма критеріями і рівнями професійного самовизначення студентів першого курсу (у %)

Критерії	Рівні професійного самовизначення					
	активно-перетворюючий		реконструктивний		стихійно-репродуктивний	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Інформаційний	20,69	16,67	55,17	50	24,14	33,33
Ціннісно-мотиваційний	20,69	13,33	51,72	56,67	27,59	30
Плануючий	17,24	13,33	48,28	46,67	34,48	40
Емоційний	27,59	23,33	65,51	63,34	6,9	13,33
Морально-вольовий	13,8	20	65,51	56,67	20,69	23,33
Загальні дані	20	17,33	57,24	54,67	22,76	30,67

Аналіз даних, поданих у табл. 2, дозволив засвідчити реконструктивний рівень професійного самовизначення у значної частини опитаних респондентів (КГ – 57,24% і ЕГ – 54,67%). На стихійно-репродуктивному рівні показники варіюють у межах 22,76% – 30,67%. Високий рівень продемонстрували КГ – 20%, ЕГ – 17,33%.

Таким чином, здійснений нами аналіз професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів у вищому навчальному закладі дозволив дійти таких висновків:

1. Існує нагальна потреба внесення коректив у навчально-виховний процес з метою підвищення рівня професійного самовизначення майбутніх

соціальних педагогів у системі навчально-виховної роботи університету за п'ятьма критеріями: інформаційним, ціннісно-мотиваційним, плануючим, емоційним, морально-вольовим.

2. Особлива увага має бути зосереджена на організації професійної підготовки, де б поєднувалося навчання з практичною діяльністю – оновлення баз педпрактики, ознайомлення з передовим педагогічним досвідом, організація зустрічей з працівниками соціальної сфери; розширення знань студентів через включення окремих тем про професійне становлення та самовизначення, проведення профорієнтаційних ігор шляхом інтеграції змісту професійно орієнтованих дисциплін.

3. Необхідно активізувати виховну роботу університету та роботу кураторів академічних груп і педагогічного колективу щодо підтримки професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів.

Отже, здійснений нами аналіз професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів дозволив спроектувати подальшу експериментальну роботу та визначити умови забезпечення професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів у системі навчально-виховної роботи університету.

Метою педагогічного забезпечення професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів є створення сприятливих психолого-педагогічних умов для ефективного засвоєння професійних норм і цінностей у процесі професійного самовизначення, побудови проекту професійного життєвого шляху. Це передбачає сприяння актуалізації процесів і механізмів професійного самовизначення студентів і збагачення їхніх знань, умінь і навичок у виборі життєвого і професійного шляху.

Виходячи із мети та проаналізованих нами досліджень, ми можемо визначити комплекс навчальних і соціально-виховних завдань, які дозволяють забезпечити досягнення мети професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів: створення сприятливих умов задля забезпечення професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів, визначення шляхів самореалізації особистості в умовах ринкових відносин; допомога особистості студента у вирішенні актуальних питань професійного самовизначення і соціалізації; прогнозування професійної успішності майбутньої трудової діяльності; сприяння безперервному росту професійно-важливих характеристик особистості як найважливішої умови її задоволеності працею і власним соціальним статусом, реалізації індивідуального потенціалу, самоствердження і самовдосконалення в умовах професійного навчання.

Враховуючи специфіку професійного самовизначення студентів, ми сформулювали перелік організаційних умов, що сприяють забезпеченню професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів у системі навчально-виховної роботи університету.

Отже, у процесі професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів, вважаємо за доцільне забезпечувати створення таких умов: оновлення та модернізація змісту фахових курсів, оптимізація вибору баз безвідривної практики та оновлення її форм, спрямування діяльності кураторів I курсу на оптимізацію процесу професійного самовизначення студентів, використання інформаційних освітніх технологій у роботі зі студентами на початковому етапі навчання, залучення першокурсників до волонтерської діяльності.

Педагогічне забезпечення професійного самовизначення першокурсників спеціальності "Соціальна педагогіка" включає такі форми роботи:

1. Індивідуальні консультації студентів з питань професійного самовизначення та результатів діагностики.

2. Аудиторна робота: оновлення тем лекційних, практичних та самостійних форм робіт навчальних курсів "Вступ до спеціальності", "Людина в сучасному соціумі", відеолекторії, інтегровані заняття із застосуванням профорієнтаційних ігор.

3. Безвідривна профорієнтаційна практика (розширення баз практики та чітке визначення завдань для практики).

4. Тематичні кураторські години для забезпечення професійного самовизначення першокурсників.

5. Інтернет-стенд "Поради першокурснику".

6. Творчі зустрічі з викладачами-випускниками даного навчального закладу, з найбільш успішними представниками їхньої майбутньої професії, з представниками громадських організацій, зі студентами старших курсів.

7. Майстер-класи з досвідченими спеціалістами соціальної сфери.

8. Свято "День працівника соціальної сфери".

9. Інтелектуальні ігри з історії й специфіки професії.

10. Конкурс-презентація "Знайомтесь, першокурсники!"

11. Волонтерська діяльність.

Визначення умов та форм роботи із забезпечення професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів у наших подальших дослідженнях стають підґрунтям для створення алгоритму навчально-виховної діяльності майбутніх соціальних педагогів.

Література

1. Єгорова Ю. Н. Профессиональное самоопределение социального педагога: теория и практика : монография / Ю. Н. Єгорова. – Оренбург : Изд-во ОГПУ, 2006. – 136 с.
2. Повшедная Ф. В. Теория и практика профессионального самоопределения будущего учителя в условиях педагогического вуза : дисс. ... д-ра пед. наук / Повшедная Ф. В. – М., 2003. – 426 с.